

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Hieronymi Lagomarsini Orationes Publice Dictæ Florentiæ

Lagomarsini, Girolamo

Augustæ Vindellicorum, 1752

Hieronymi Lagomarsini è. Soc. Jesu, Pro Scholis Publicis Oratio I. Habita Florentiæ XVII. Kal. Februarii Anno MDCCXXXVII. Coram Francisco Maria Martellio, Archi-Episcopo.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-68647](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-68647)

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESU,

PRO

SCHOLIS PUBLICIS

ORATIO I.

HABITA FLORENTIÆ

XVII. KAL. FEBRUARII ANNO MDCCXXXVII.

CORAM

FRANCISCO MARIA MARTELLIO,
ARCHI - EPISCOPO.

QUum animadverterem, Florentini, publicas per Italiam scholas gravi ac diuturna apud nonnullos infamia flagrare; eoque rem penè adductam viderem, ut non nisi privata intra domesticos parietes adolescentulorum institutio probaretur; idque non modò publicis Doctoribus injuriosum, verùm etiam doctrinis ipsis esse maxime infestum intelligerem: rem ipsam ad vos, tamquam ad legitimos quosdam disceptatores æquissimosque Judices deferendam; causamque tot hominum honestissimorum, tot inlustrium Gymnasiorum, litterarum denique ipsarum esse mihi ex hoc loco suscipiendam putavi. Quòd si hanc tam malam de scholis publicis opinionem ipsi sua sponte Itali homines suscepissent, suaque in hac re, non aliorum judicia atque auctoritatem sequerentur: fortasse aliò orationem meam convertissem, atque huic omni causæ ac contentioni superfedissem. Etenim Italarum ingeniis, & in re litteraria constituenda atque ordinanda prudentiæ tantum tribuo, & ab omnibus tribuendum puto, ut, quoties de litteris agatur, quas ipsi è Græcia arcessitas apud se omnium principes conlocârunt, & Gentium barbararum conluvione deinde extinctas ad vitam longo intervallo revocârunt, revocatâsque usque ad hoc tempus summa cum earum

earum suâque dignitate retinuerunt, nemo mihi aut cuiquam gravior esse Auctor debeat. Italos, italos, inquam, bonarum litterarum parentes, de litterarum ratione præcipientes, & sive vetustas consuetudines tollentes, sive novas inducentes, æquò animò, imò & libentí feram. Illud verò ferre quis possit? Submitti quotidie è transalpinis transmarinisque regionibus non modò archetypas illas comendi capitis, totiùsque corporis vestiendi ornandique arbitras, & modestiæ gravitatisque italiciæ conruptrices Pupas; verùm etiam levissimos quosdam, & non nisi stultitiæ atque impudentiæ plenissimos libellos: quibus non dicam (id, quod verè dicere gravitèrque possim, si Theologi doctoris personam agere, non Rhetoris velim) credendarum à Christiano piòque homine, faciendarùmque rerum summa convellitur; sed certè (id quod Theologo minùs dolendum est, verùm Italo Rhetori deplorandum est magis) Italorum sapientissima ac vetera doctrinarum instituta, atque universa Humanitatis tradendæ, ratio liberè apertèque reprehenditur atque emendatur? Atque ut intelligatis, quæ isti in publicis Italiæ, atque adedò omnium gentium Gymnasiis, & quàm sine ulla satis probabili ratione reprehendant: conligam priùs ac breviter recensebo criminationes eorum omnes; tum singulis, quàm accuratissimè planissimèque potero, respondebo. Si qui autem in hac frequentissima lectissimèque concione adsunt, qui, sive eorum, quos contra dicturus sum, auctoritate permoti, sive suo ipsorum iudicio persuasi, cum illis sentiant: peto ab iis, ut ne me putent (postremum quidem omnium, qui non modò in hac urbe, sed in universa Italia sunt, verumtamen publicum Præceptorem) hoc publicarum scholarum patrocinium ob eam rem deserere debuisse, quòd ipsi obtrectatorum nostrorum numero adcreverint, ac, tamquam auxiliaria ex Italia manus, in castra externorum hostium advenerint. Quòd si licere sibi arbitran-

tur,

tur, institutum hoc totius Italiæ publicè docendi criminariis
 nòsque ipsos, qui in eo versamur, reprehendere: interdium
 nobis existimare non debent, quò minùs reprehensio-
 rationem facti nostri reddamus, & gravissimas nostrarum
 scholarum criminationes depellamus. Quos quidem ego
 confido, si me diligenter æquisque animis attenderint, non
 modò mihi hujus defensionis meæ veniam daturus, sed etiam
 sensuros nobiscum, & ex adversariorum præsidis perfugas in
 nostra castra venturos.

Publicarum scholarum gravissima hæc isti esse ajunt
 incommoda: primùm, quò delectus fieri magistrorum non
 possit, sed quoscumque fors obtulerit, atque adeò minùs e-
 tiam aliquando idoneis volenti discere sit utendum: ii au-
 tem ipsi ne tamdiu quidem possint, quamdiu discentium u-
 tilitas requirit, retineri; sed sæpe sint in medio cursu amit-
 tendi, cùmque aliis nonnumquam deterioribus commutan-
 di. Deinde, quò tam multis auditoribus, quot ad scho-
 las publicas confluere vulgò solent, unus sufficere Doctor
 nequaquam possit: qua etiam ex re fieri, ut diutiùs, quàm
 necesse sit, iisdem in scholis discipuli detineantur. Tertio
 denique, quò in tanta omnis generis juvenulorum multi-
 tudine ac contubernio non nisi pessimè bonis moribus con-
 fulatur. Videtis, tria esse omnino crimina ab istis in publi-
 cas conjecta scholas: primum de genere Doctorum: alte-
 rum de diurnitate docendi: tertium de moribus.

Heic ego, si paucis agere, totamque criminationem
 una interrogatiuncula, tamquam machinam aliquam uno im-
 pulsu, labefactare velim atque pervertere: facilè possim,
 Florentini. Quæram enim: si verè ista dicuntur, quàm nam
 fieri potuerit, ut publicis è scholis tam multi in omni tempo-
 rum memoria doctissimi sanctissimique viri prodirent? Nam-
 que, ut ne ex hac urbe discedam, & ne non modò viven-
 tes nullos (qui multi sunt, civitatis lumina, & litterarum græ-
 carum

carum latinarumque decus ac columen) sed ne mortuos quidem ullos, quos nosse plerique vestrum non potuerint, nominem: duo certe paria, quae instar multorum esse possint, utrumque singulare atque excellens, sed alterum in altero genere praestantius, Benedictum Averanium, atque Antonium Mariam Salvinium, Thomam Bonaventuram Gherardescam, atque Aloysium Mariam Strozzam ex hoc ipso Gymnasio, quod mihi nunc est conceditum ac commendatum, memoria hac nostra vidimus exstitisse. Possem etiam illa commemorare, quae valere certe multum deberent? apud omnes paulo humaniores gentes nullo non tempore publica Gymnasia discere volentibus patuisse: tantamque hujusce rei, praesertim apud Romanos illos veteres, auctoritatem ac veluti religionem fuisse, ut plurimae ex condiscipulatu arctissimaque necessitudines in omnem deinceps reliquam vitam constituerentur. Tum quaererem: num aut in hujusmodi Gymnasiis instituendis errasse, aut semel institutis, non incommoda, si qua erant, postea vidisse, aut, si vidit, non ea, sublati ipsis Gymnasiis, conrigere voluisse tota antiquitas judicanda sit? Haec ego omnia praetermittam; satis illa quidem firma per sese atque inlustria, verumtamen, propterea quod nimis universè dici viderentur, non perinde, ut ego velim, ac res ipsa postulat, pondus apud nonnullos atque auctoritatem habitura.

Placet igitur pedem, quod ajunt, propius conferri, & singulas criminationes suis ac propriis responsionibus refutari. Ac primo quidem, quod queruntur, Magistrorum delectus tolli, eligendique optimos quosque potestatem adimi, usque necessario esse utendum, non quos maxime probaverimus, sed quos fors ipsa in publicis scholis obtulerit: quid, si optimos quosque fors ipsa in publicis scholis offerret? num Magistrorum delectus illos, eligendique liberam, potestatem magno pere desiderari oporteret? Atqui sic se res habet: ut optimi
qui-

quique Magistri ferè non nisi in scholis publicis reperiantur. In quo nonnullorum eripiendus est error, qui ità putant: docendi rationem optimam sic esse cum summa doctrina conjunctam, ut ab ea separari divellique non possit; nihilque inter doctum hominem, atque Doctorem interesse; ut qui maximè doctrinâ excellat, idem maximè sit ad docendum adcommodatus. Id est longè secùs. Doctos ego homines possim quamvis multos proferre, qui se ipsi tamen minimè idoneos ad docendum & agnoscent & fatebuntur. Laborem hæc res præcipuum quemdam, ærumnas maximas, incredibiles molestias adfert: innumerabiles discipulorum ineptiæ, stultitiæ, nequitæ devorandæ sunt: levitas, garrulitas, ferocitas, tarditas, cessatio ferenda est. Qui se non antè animi invicta quadam patientiâque munièrit, is, quamvis doctus sit, non poterit hoc munus diutiùs sustinere: quin immo, quò erit ipse doctior atque ingeniosior, hoc se minùs esse aptum adolescentulorum ingeniis excitandis atque instituendis intelliget. Magis enim discipulorum tarditate aut negligentia commovebitur. Nam, ut præclare Tullius, (*) *Quò quisque est sollertior atque ingeniosior, (*) Pro Qu. hoc docet iracundiùs. Quod enim ipse celeriter adripuit, id Rosc. Com. quum tardè percipi videt, discruciat. Maximè verò eò. 6. 31.* dem adcedat communicandæ doctrinæ quædam facultas oportet; ut neque plura tradantur, neque sollertiùs, neque jejuniùs, quàm discipulorum est captus. Quam certè facultatem sæpe ab doctissimis abesse viris videmus. Si quando igitur doctores omnium optimos quæremus, non continuò doctissimos quosque homines putemus nobis esse quærendos: statuamùsque Magistrorum præstantiam non tam in doctrinæ commendatione, quàm in egregia ejus tradendæ cum facultate tum voluntate consistere: neque satis esse, eos ea scire, quæ docent, nisi & sciant & velint ea ipsa docere, quæ sciunt. Num igitur tales non ferè sunt ii, quibus

M

docendi

docendi munus est in scholis publicis demandatum? Fateor, in plerisque civitatibus reperiri aliquos aliquando posse doctores: sed, qui melius tueri partes doctoris possint, non ferè reperiri confirmo. Nam primùm, non temere ad eam provinciam negligentèrque adsciscuntur; sed ab iis, qui publicis Gymnasiis præsent, sumâ curâ, ac propè fastidiosè probati deliguntur. Scientia in illis earum rerum, quas profesuri sunt, eaque non vulgaris, sed etiam in comparatione præstans atque excellens; morum gravitas, severitas, probitas; præcipuè verò illa in docendo, quam modò dicebamus, patientia, ac comunicandæ doctrinæ facultas facilitasque requiritur. Non atrocior animadversio, non dissoluta indulgentia, non operis vacatio, imò ne aliarum quidem rerum occupatio permittitur. Hæc Gymnasiorum moderatores scilicet curant; his invigilant, atque instant; hæc repetunt; suntque cum maximè in deligendo sollertes, tum minimè etiam in probando remissi. Quòd si spes illos fortè fefellerit, neque satis exspectationi, suoque muneri doctores publici facere videantur: paratum remedium est. Magistratibus cessantes removentur; diligentiores, magisque idonei sufficiuntur. Verùm huc quàm non deveniendum est sæpe? Facit enim ipsa publici muneris amplitudo ac dignitas, hominum fama atque existimatio, studium probandi sui cum omnibus civibus, tum maximè Magistratibus, contentio quædam inter ipsos atque æmulatio, vehementer sedulos in docendo atque impigros Præceptores. Qui, si mercede docent, spe etiam præmiorum magnopere comoveantur. Si verò nullis utilitatibus suis propolitis, sed civitatum atque hominum comoda, Deique in hac ipsa re voluntatem gloriàmque spectantes ad docendum adcedunt; dici vix potest, quanto acrioribus stimulis ad bene docendum incitentur. Nulla enim res est, quæ honestum ac probum virum ad sui muneris partes implendas vehementiùs impellat, quàm ho-

minum

minum ipsorum Deique charitas. Denique, quod in reliquis artibus contingit, ut usu atque exercitatione perfectè cumulatèque discantur, id in hac quoque docendi fieri necesse est. Quamobrem etiam si primo in Gymnasia adventu non ità ab omnibus copiis parati atque instructi Magistri publici reperiantur: at altero Magisterii anno reperientur: si non altero, certè tertio; quarto quidem, sine controversia: quinto verò, sexto, septimo, reliquis deinceps, quis tam hebes esse, per DEUM ìmortalem! quis tam tardus, plumbeusque censèbitur, qui non hanc artem, in qua una tamdiu elaboràrit, possit præclarè perdiscere? Certè si quis est ejusmodi, ut post aliquot annorum exercitationem non satis in docendo excellens evasurus videatur, hunc necesse est tam nullo ingenio, tamque, non dicam stupidum, sed stipitem esse, ut neque voluisse is sua sponte, neque aliorum judicio ac voluntate permissus esse umquam ad docendum adcedere sit existimandus. Itaque, quos unos è multis acerrima æstimatione delectos, quos suæ dignitatis, quàm vident oculis & judiciis multorum esse propositam, studiosos; quos aut spe præmiorum incensos, aut DEI hominùmque eximia charitate inflàmatos per diu in hoc tamquam pulvere desudare; quos id unum agere; quos docentes in scholis publicis consensescere videmus, eos profectò peritissimos quosdam in arte docendi, atque excellentissimos Magistros existimare debemus: qui quidem si tales non sunt, qui potiùs esse debeant, planè non video. Itaque aut nulli sunt excellentes Doctores, aut, si qui sunt, ii certè sunt publici. Quod si ità est: quid est, cur isti correctores atque emendatores nostri de optimis Magistris eligendis laborent? Parcant operæ, si me audire volunt: aliò suas curas reservent: ne actum agant. Nihil opus est electione. Habent jam Italiae civitates à sapientissimis viris delectos; quibùs meliores deligere certè ipsi non possent. Quòd si deligere tamen volent, non repugnabo:

gnabo: modò inter istos ipsos delectos deligant. Non poterit in tanta delectorum copia, quem ipsi delegerint, non esse electissimus. At certè, inquit, quid prohibet, privatum Doctorem pari, ac publicum, esse excellentia? Immo, inquam, nihil prohibet, esse etiam, si vultis, superiore: quid tum? An nunc id agitur, possint necne boni privati aliqui Doctores esse: An verò, utrum publicos deseri, mali quòd sint, oporteat? Bonos ego hos, immo si diligenter adtendistis, optimos vulgò esse demonstravi; & quæ prima in scholas publicas criminatio jactabatur, in quibus optimorum doctorum negabatur fieri posse delectus, satis, ut arbitror, aperte dilui. Cæterum cum privatis Doctoribus mihi neque ratio, neque res est: quibus usque adeò non irascor, ut, si boni sint, fieri etiam publicos velim; eorumque industriam atque excellentem facultatem ex domestica exercitatione atque umbratili in adspèctum lucemque proferri, & publicis civitatum commodis inservire. Sed quoniam, quemadmodum quidem interpretor, eò vocor, ut de his ipsis, quod sentio, dicam; quoniamque universa de hac re disputatio eò pertinet, ut publicorum Doctorum præstantia ex privatorum contentione magis intelligatur: non committam, ut publicis scholis patrociniū, me agente, aliqua ex parte defuisse videatur.

Age verò: quicumque privatis Doctoribus tantum tribuis, ut præ his despicias publicos atque contempnas, est, quod à te mihi responderi velim: ut, si rectè responderis, vincas; sin in hac responsione nullus fueris, desinas maledicere. Artémne esse hanc docendi dicis? Artem profectò

esse, sive artis quamdam similitudinem (*) non negabis. Nam & certa utitur ratione ac via, & tractatione, ut reliquæ artes, augetur. Nunc, quoniam esse artem dicis: quæro etiam ex te illud: facilémne artem, an difficilem esse dicas? Facilem non potes dicere; in qua nimirum negas publi-

(*) Cic. de Legibus l. 2. c. 47. Nam non solum scire aliquid artis est,

publicos magistros, qui se multum in ea diuque exercuerunt, satis excellere. Relinquitur ergo, ut difficilem dicas. Rectè est. Sed cur eam solis publicis Magistris difficilem facis? cur non potius privatis, quàm publicis, difficiliorem? Necessè est enim privatos multis partibus plures esse, quàm publicos. In difficili autem arte, pauciores usitatus est excellere, quàm plures. Philosophi, Mathematici, Causidici, Medici, Architecti, Pictores, Statuarii, quia eorum artes difficiles putantur, excellentes multi admodum esse non possunt. Vide igitur quid sequatur, si difficilem docendi hanc artem statuis: paucos (id quod res est) paucos, inquam, posse in ea esse excellentes. Quod ego quum ita esse intelligerem, paucos hosce eosdem, non alios profectò esse arbitrabar, quàm quos summâ curâ ad publica Magisteria deligi, & in hac una arte diu multumque exerceri videbam: quorum si numerum summamque inirem, eos, pro cuiusque civitatis modo atque urbis celebritate, aut duos aut quinque aut decem aut viginti aut, ut multum, triginta fortasse reperiebam: neque verò civitatibus vel frequentissimis malè consultum existimabam, si in artificio tam difficili triginta ejusmodi artifices excellerent. Quid tu? Difficilem esse sanè hanc artem fateris; paucos propterea in ea excellentes esse posse concedis: idèmq; privatorum Doctorum excellentiam publicorum dignitati anteponis; hoc est, triginta excellentes in frequentissima civitate reperiri posse Doctores negas; centum, ducentos, trecentos, eoque amplius, totidem nempe quot privatorum familiæ sunt, reperiri posse non negas. Quæ umquam tam florentes Athenæ tanta excellentium Doctorum multitudine redundarunt? O fortunatam civitatem, in qua plures præstantes Doctores, quàm mediocres sutores reperiantur! siquidem multis familiis calceandis singuli sutores sufficiunt: at verò non nisi singuli singulis familiis satis esse Doctores

*sed quadam
ars etiam docendi.*

possunt. O levem! o inliberalem! o penè sordidam artem hanc docendi nostram! in qua infimæ sortis opifices plùs etiam, quàm in artificiiis suis excellere se posse confidunt. Publi Nigidi, Marce Varro, Cai Cæsar, Marce Cicero, Fabi Quintiliane pudet me vestri. Quid fuit, quòd tantum operæ, in scribendis tam multis de arte sive grammatica sive rhetorica voluminibus poneretis, si hæc discere ludus est, docere cujusvis? Vos verò, sapientissimi Italicarum civitatum publici Doctores, monitos etiam atque etiam volo, & vehementer hortor, ut, siquidem in publica litterarum professione exspectationi hominum satisfacere non potestis, minùsque idonei quàm privati doctores ad vestras artes tradendas existimamini, ludos vestros obcludatis, publicum magisterium deponatis, & privati esse Doctores condiscatis. Probari enim aliter non potestis. Difficiles quidem primos in beatorum quasdam domos aditus offendetis; quòd, quum è publica professione recentes sitis, putabunt homines, vos nondum, quantum satis est, esse privatos. Sed durate, *durate* inquam, & *vosmet rebus servate secundis*. Patebunt enim opinione celerius regicæ ædes, in easque ultro, honorificentissimèque admitteremini: si præsertim non tam litteras, quàm nescio quas potiores vobiscum artes vendibiliorèsque adtuleritis. Nam scitote, non tam heic Doctorem liberis, quàm domui curatorem, codici, ac rationibus scribam, ruri etiam, si diis placet, villicum quæri. O tempora (nisi boni superi respexerint) litteris calamitosa! O mores hominum præposteros atque perversos! Huccine tandem omnia reciderunt, ut propterea publici tam malè doctores audiant, tam vacua in singulos dies publica Gymnasia fiant, tantopere domestica institutio commendetur atque invalescat, quòd rei familiaris rationibus magis conducatur, privatos habere doctores, quàm publicos? Retexo jam orationem me-

am. Fateor, si optimi sunt, qui sint conservando augen-
 doque patrimonio maximè utiles, fateor, inquam, istiusmo-
 di privatos doctores meliores esse, quàm publicos: fateor,
 non injuriâ publicas scholas reprehendi: nec optimorum
 doctorum fieri in iis posse delectus, vehementer civitati-
 bus incommodum esse confirmo. Verùm mihi danda ve-
 nia est, quòd errore quodam populari inductus, in doctore
 non nisi docendi facultatem quærendam esse arbitrabar:
 quam quum excellentem esse in publicis doctoribus intel-
 ligerem, negabam, quidquam illis reperiri posse præstan-
 tius. Nunc, quoniam, eos esse optimos, verbi falsa inter-
 pretatione decepti, ostendere non potuimus, conemur fal-
 tem, si fortè dicendo id consequi poterimus, ostendere;
 nihil certè in eo esse incommodi, quòd interdum vel po-
 tiùs, ut isti ajunt, nimium sæpe mutantur.

Quid autem? Hoc publicorum Doctorum magis est,
 quàm privatorum? An non hi sæpe dimittuntur? non ipsi
 sæpe missionem petunt? non denique interdum atque etiam
 sæpe mutantur? Neque hæc mea magis sententia est, quàm
 eorum ipsorum, qui hæc in scholis publicis mutationes
 ferre se negant posse. Quod ita esse, quivis vel ex hac re,
 quæ mihi ante paucos hos dies ipsi accidit, sanè faceta ac
 perridicula, existimare potest. Quum enim in optimum ce-
 teroqui, mihi que amicissimum virum, sed peregrinis opi-
 nionibus nimio opere addictum, paulòque scholis publicis
 infensorem incidissem, ac multa de crebra hac Magistrorum
 mutatione, tamquam ex veteri declamatione aliqua, deplo-
 rantem ac conquerentem audissem: dixi contra nonnulla,
 quæ res & tempus poscere videbantur. Tum eo omni ser-
 mone confecto, cùm de quibusdam rebus aliis, tum ad ex-
 tremum de filiolo ejus, festivissimo puero, agere inter nos
 sanè benevolo animo cœpimus. Quem cùm ego & ab in-
 genio & ab indole & à castissimis moribus mirè laudarem:
 est

est verò, inquit, ut dicis (nam quid dissimulem?) summa exspectatione puer, atque is, quem certè numquam me pœniteat suscepisse. Sed Magistro bono est illi vehementer opus: qualem si quem inter auditores rhetoricos tuos esse compereris, scito te mihi gratissimum esse facturum, si huic puero destinâris. Tum ego; quid? inquam: illine, certè grandiusculo, Magistrum nondum parâsti? Sexcentos, inquit ille planè stomachans, sexcentos ad hanc diem paravi: sed totidem, alius alia de causa, dilapsi sunt. Quamquam, si verum quæris, una fuit omnium atque eadem causa, avaritia. Ut est enim genus hoc hominum maximè sordidum & inliberale, simul atque spem lucelli majoris alicujus ostentari vident, diffluunt. Heic ego porrò interpellans: Honorificentius, inquam, si videtur, de honestissimo probatissimòque civitatis ordine loquitor: de discipulo autem illo meo, quid fieri possit, considerabo. Et simul adridens, quum à me jam ille discederet: Interim valde, inquam, gaudeo, Magistros vestris domibus (id quod publicis scholis non contingere initiò sermonis tam dolenter querebare) contingere sempiternos.

Nempe ità, ità est, inquam planè, Florentini. Una est hæc omnium scholarum, sive publicas sive privatas contemplere, pârque conditio, ut in iis perpetui Doctores esse non possint. Quod ità tamen est verum, ut in publicis quidem per diu multos versari, ac nonnullos etiam consensescere videamus. Qui autem minimùm durant, sùntque perrari, iis saltem magisterii unus est annus explendus. Quid putatis? primis illis latinæ Grammaticæ rudimentis probè ediscendis plus annuo spatio requiri? Atqui nonnulli privati Doctores extiterunt privatos dico (nam è publicis, hoc est, è rerum peritis, & ingeniorum, quæ vulgò hominum natura fert, expertis, nemo, quod sciam, usque adeò deliravit) qui non elementa modò illa, sed universam
rei

rei grammaticæ rationem tradituros se puerulis, non annò, sed sex, opinor, mensibùs professi sunt. Nimum hoc quidem, ac perabsurdum: at verò æquè illud falsum; primæ illi institutioni non octo mensium operam, aut sumùm decem, sufficere: sit modò, qui docendus est, non omnino hebes ac tardus, adferat studium, adhibeat diligentiam, præstet Doctori suo adfuitatem, Hunc, in illa puerili doctrina satis instructum, si Magister suus repentè deserat, alterique comittat: recens autem hic in fidem ac disciplinam suam adcipiat; & reliquam, ut ità dicam, exædificationem, rectè ac probè ab veteri jactis fundamentis, superstruat: absolutoque (id quod fieri certè potest, sitque plerumque) annuo opere atque perfecto, alteri alumnum suum tradat, politioribùs quibùsdam litteris, quam Humanitatem vocant, imbuendum: atque hic demum Rhetori formandum perficiendumque comendet: quid hi doctrinæ comparandæ gradus; quid hæc Doctorem in alio quodam genere ac munere subcessio discentibus possit obficere, sanè non video. Unum quoddam est opus, adolescentem in hisce litteris, quæ Grammaticâ atque Rhetoricâ (de harum enim Magistris tota hac oratione quærimus) continentur, erudiri. Hujus autem operis multæ sunt partes; quas minimè necesse est omnes unum atque eundem Doctorem obire. Námque, ut ab illo simili, quod suprâ adtigi, ne recedamus: ne in ædificiis quidem constituendis quidquam operis aut firmitati aut elegantix obest, ipsos inter se fabros atque artifices totius operis faciendi vices officiâque partiri. Quinimmo illud usuvenire vulgò intelligimus, ut, qui solidiendi jaciendisque fundamentis maxime apti sunt, iidem parietibus tollendis, ferruminandis, ad perpendiculumque exigendis, non æquè idonei reperiantur; nec, qui in hoc valuerint, videmus continuò eosdem tectorio albariòque inducendo esse maxime adcomodatos: nec horum ipsorum

N

hac

hac una in re scientiam atque artificium ad tectum aptè imponendum ac commodè fastigandum multum admodum conferre. Similiter in oratorio hoc opere, quod facultate unum, institutione multiplex est, nihil impedit, quò minùs ei perficiundo plures tamquam artifices, alii in alio partium operis genere præstantes adcedant, & suam veluti provinciam quisque sortiatur: atque alii quidem latinitatis in adolescente tamquam fundamenta ponant; alii reliqua, eòdem pertinentia, tradentes, tamquam parietes tollant; alii humanitatis atque elegantiaè quemdam colorem, tamquam albarium, adliniant; alii demum in artis intima, ac veluti ad oratorium culmen & fastigium eundem illum adolescentem perducentes, tamquam coronam ac tectum imponant. Utriusque autem rei causam exquirere si velimus, illam verissimam reperiemus; quòd in utraque facultate, ædificandi & instituendi, unum est quiddam, quòd omnis singulorum artificum intenta mens spectet, quòque singulare cuiusque ac proprium opus dirigatur: ut, quamquam diversa inter se ipsa sint opera, si tamen eòdem singula referantur, perinde sit, ac si non à multis, sed ab uno omnia administrantur. Hoc, dictum fortasse obscuriùs, dicam, si poterò, planiùs. Videtisne in exstruendo ædificio sic illa ab aliis fundamenta agi atque constitui, ut, & altitudine & laxitate, parietibus superimponendis proportionè respondeant? parietes autem ipsos ab aliis ità tolli atque educi, ut & cameris & tabulatis & tecto fastigiòque convenient? reliquaque omnia sic esse inter se apta ac veluti concinentia, ut ima cum mediis, media ipsa cum imis summisque concordent? Quid ità? quia, quamquam non unius fabri opera industriaque advocatur, at unius Architecti concepta animò, suisque momentis, certisque modulis exacta, descriptio ac forma una perficitur. Quid in docendo? Hoc item multiplici in opere plures tamquam manus versantur, alia atque alia

alia

alia obeuntur munia, rerum est plurimarum functio atque agitatio: verum omnia una demum mente administrantur; una est forma totius operis atque descriptio; unus omnium moderator atque architectus; una docendi est ratio; unum atque idem magisterium: ut proinde non ferè magis latino Oratori ab ipsis initiis formando plurium Magistrorum institutio, quàm ædificandæ ab ipsis fundamentis domui varia ac diversa plurium fabrorum opera impedimento esse possit.

Quo quidem loco illud mihi venit in mentem dicere, quo haud scio an dici verius quidquam possit: Magistros in publicis scholis non (id quod causæ bonitate confisus, paulò antè dederam atque concesseram) non inquam, annuos, sed esse perpetuos. Non enim Magistros eos esse verè existimare possumus, qui neque à se conditas artes profitentur, neque sua præcepta tradunt, neque ab se artificii sui, sed ab aliis peti imitationem volunt. Duces hos ego ad eas artes, Interpretes quosdam, Comites, Adjutores voco: Magistros verò non alios, nisi quorum ipsæ sunt artes atque præcepta, à quibusque imitatio petitur, duco. Itaque, quum ante annos ferme septemdecim rhetoricam hanc artem docere institui, primùmque sum auditores meos, florentissimos juvenes, adloquutus, cum alia quædam in hanc sententiam, tum illud dicere me ac commemorare memini; in quo animadverti, universos maximè commoveri: - - *Errare; si qui me rhetorica Magistrum illo anno fore arbitrarentur: habere eos jam inde ab institutis publicis scholis excellentissimum rethorem, quo nemo umquam melior exstiterit, nec verò esset exstiturus, Marcum Tullium Ciceronem. Hunc audirent, huic parerent, ad hujus se unius similitudinem conformarent: me, quamdiu tantus Magister foret, non commissurum, ut vocem ullam meam de rhetorica arte mitterem, aut opus ullum meum ad imitandum proponerem: adrogantissimi hominis esse & non ferendi quidquam*

quam sperare se melius esse adlaturum; itaque ab eo uno omnia cum praecepta tum exempla peterentur; cuius & praecepta ea essent, ut ex optimarum vel Graecorum vel Latinorum orationum animadversione praestantiora condi non possent; & orationes ejusmodi, ut nullis cujusquam vel optimis praeceptis possent absolutiores evadere: unum modò me illud de me polliceri atque adeò praestitutum, ut ducem me ad illum adire volentibus praberem; &, quoniam aliena quadam lingua loqueretur, interpretis vice desungerer; & qua praeceperet, & qua ex praeceptis atque arte diceret, explicarem: diligentiam, assiduitatem, fidem meam in hac una re pollicebam: Magistrum me neque fore, neque, si maxime vellem, esse posse, testabar. - - Haec ego jam tum, Florentini, non oratorio quodam more ad tempus causamque, sed planè ex animi mei sententia verèque dixi. Magistri adpellamur: at non nisi operarii quidam & ministri Magistrorum atque interpretes sumus. Ipsi illi Donati, Alvari, Ambrosii à visitatione, Bonciarii, Butii, Lancellotti, Soarii, Decolonii, quique eorum similes in scholis grammaticis aut rhetoricis praeleguntur, magistri non sunt. Observatores modò quidam atque enarratores artificii ejus, quo in re sive grammatica sive rhetorica veteres illi ac germani Magistri utuntur, adpellandi sunt atque habendi. Nihil de suo, nisi animadversiones quasdam adferunt; omnem praeceptorum rationem ex illorum diligenti observatione constituunt. Si quid edicunt, id sua quidem voce declaratum, sed ex veterum illorum sensu prolatum intelligi volunt, eosque solos magistros esse atque haberi æquò animò ac summa cum voluntate patiuntur. Jam veros hosce ac solos Magistros quis non à scholis publicis numquam removeri, numquam mutari, ac esse planè perpetuos intelligit? Magistris autem manentibus, quantum tandem referre ad institutionem arbitramini, si nos, qui non nisi ministri quidam, ut sæpius dicam, atque

atque interpretes sumus, ad eam penè unam rem adhibiti, ut vocem vivam discentibus præbeamus, & nostro ore Magistri ipsi illi sua, non nostra, animi sensa depromant, quantum, inquam, referre arbitramini, nos si recesserimus; & bienniò, vel etiam non plùs annò, interpretandi hoc munere defuncti, aliis deinceps atque aliis eandem provinciam planam atque expeditam tradiderimus? Interpres recessit; novusque subcessit. Quid? At manent præcepta; manet docendi ratio; manet magisterium; Magistri denique illi, quos dixi, legitimi atque ordinarii, & tamquam totius operis architecti, non recesserunt: ut, si discipuli in scholis iidem maneant, qui proximò annò fuerunt, nec se sive ad superiores facultates, sive, ut fieri plerumque video, ad alias quasdam potiores, hoc est, magis quas tuas artes contulerint, ii, novi interpretis ac doctoris adventu, vocis alium quemdam auribus suis adcidere sonum sentiant; rem quidem ipsam atque doctrinam minimè immutatam, sed planè esse eandem intelligant. Si quis est autem, qui, quamquam esse hæc vera fateatur, interpretes modò in scholis publicis aliquando, non magistros magisteriumque mutari, horum tamen ipsorum interpretum mutationem esse incommodam discentibus arbitretur: huic ego homini, nimium fortasse difficili ac moroso, brevissimè respondebo: Primùm: si quid in eo esse incommodi concessero, tamen non esse ejusmodi, ut cum plurimis publicarum scholarum comodis conferatur; nec, quum res humanæ omnes aliqua in re laborent atque deficiant, neque esse possint ex omni parte perfectæ, esse æquum, ob eam unam rem scholas publicas damnari ac respui, quòd ab aliquo minimo incommodo sejunctæ esse non possint: deinde, id ità esse incommodum, ut in eo ipso tantundem commodi reperiat. Nam, sic quid nocet mutatio, propterea nocet, quòd aliquando, qui subcessit, non eadem sit, qua, qui recessit, sive doctrinâ, sive doctrinæ tradendæ facultate. Quid verò,

si hæc ipsa in superiore fortè minora fuerint? nõnne huic subcedi, melioremque subfisci ac subrogari est utile? An est aut aliqua lege cautum, aut rerum conditione fatale, ut deteriores esse semper debeant, superiori quicumque subcesserint? Concludam brevius. In hujusmodi mutationibus, aut parem aut superiorem aut inferiorem facultate subcedere necesse est. Si par subcedat, nihil incommodi est; si superior, aliquid comodi: si inferior certè nonnihil incommodi; sed facilè & quamprimum mutatione, imò nonnisi mutatione atque aliqua subcessione, tollendum. Ità, quæ mutatio nonnihil obfutura videbatur, eadem in contrario genere aliquid prodesse intelligitur.

Reliquæ mihi nunc orationis partes duæ esse deberent: altera de diuturnitate docendi in scholis publicis; altera de quadam morum, ut dicitant, corruptela? de quarum utraque, deque iniquissimis omnium, quæ fingi possunt, criminationibus, neque dicendi præstitutum mihi tempus, neque satietas audiendæ vestra, neque verò defatigatio mea, sinunt, me dicere ea, quæ copiosissimè dici gravissimèque possent. Erit mihi alius eas coarguendi locus. Nolo nunc aut pauciora dicere, quàm rei gravitas postulat, aut plura, quàm & ratio vestri comodi, & temporis angustia permitunt. Tum causæ utilius fore intelligo, si ad ejus gravissimas partes tractandas, viribus quàm integerrimis, ac tamquam recens, adcessero. Nunc videte, quid vobis de una illa criminatione, quam depellere à scholis publicis conatus sum, statuendum putetis; ex eaque reliquarum conjecturam facite. Ostendi, Magistros publicos, à sapientissimis viris delectos atque probatos, & in artificio suo diu multumque exercitatos, plurimisque rebus quibus hominum industria maximè acui solet atque ali, vehementer excitatos, esse optimos, & ad docendum, ferè præter cæteros doctos homines, ad comodatos: nec, quòd aliquando, aut etiam

sæpe

sæpe mutantur, quidquam id obesse discentibus; nam neque antè mutantur, quàm eam quisque doctrinæ partem tradendò absolverit, ex qua sic est ad reliquas aditus atque adensus, ut in ea tamen separata quædam ab aliis, per se seque consistens scientia ac disciplina constituatur; & ità demum mutantur, ut Magistris, sive potius Magistrorum quibusdam ministris atque interpretibus mutatis, maneat tamen, atque adeò perennet, docendi eadem ratio atque idem planè magisterium. Habeant hoc à me interim iudicii mei, deque eorum præstantia mirificæ opinionis testimonium publici, & hujusce civitatis, & universæ Italiæ Doctores: reliqua autem ad scholas publicas pertinentia, pari fide diligentiaque tractata, alio tempore à me eodem expectent. Pro quo labore meo ac voluntate, hanc mihi unam referri ab iis gratiam pervelim, ut; si quos, natione quidem Italos, at studio, sententiis, moribus denique peregrinos, hac oratione mea offensos fortè rescierint, quòd non in hoc Italiæ publicè docendi instituto alicujus externi hominis opinioni subscriperim, ne meam causam deserant, sed consilium ac factum meum defendant, mihi que eos placare & conciliare studeant: testenturque meo nomine atque confirmant; mihi nullas esse cum exteris eruditis hominibus susceptas inimicitias, quorum ingeniis atque industriæ vehementer faveo, doctrinis ac libris plurimum delector ac jutor: unum modò illud mihi non minimùm displicere, nec ità id moderatè ac leviter, ut Itatorum nonnulli solent, ferendum videri, quòd ità sua illi venditent, ut nostra contemnant; tantùmque tribuant sibi, ut nobis derogent omnia; nec modò ab se lua discere, sed nostra etiam dediscere ac repudiare nos velint; eoque adrogantiæ atque impudentiæ processerint, ut, si quando aliquod ad eos à nobis egregium opus, quod contemnere non possint; adfertur, ità hominem Italum laudent, ut contumeliosè Italiam flagitiosèque vituperent.

perent. Solent enim jam sic vulgò exelamare: - - *O factum male! quòd non Londini, quòd non Parisiis, quòd non denique extra Italiam, tale sit ingenium exortum!* quasi verò portenti ac prodigii simile sit, præclara ingenia in Italia nasci; aut digni non simus, quos inter ingeniosus aut doctus ullus existat. (a) Hoscène spiritus? hancène superbiam atque adrogantiam? hancène maledicendi tam impunitam licentiam, cujusquam Itali, non dicam animus ferre sed aures possint? Hisce nos, de nobis tam abjectè sentientibus, tam liberè, impudentèrque obloquentibus, blandiri, adulari, oblequi sic convenit, ut, quidquid sive novi adtulerint, sive antiqui ac recepti improbârint, continuò nos, sine iudicio ac ratione certa aliqua, aut amplectamur aut aspernemur? Atqui, mihi credite: nisi huic effrænatae carpendi nostræ libidini Itali homines atque audaciæ, conjunctis animis ac viribûs, restiterimus; si, ut quodque illi improbârint, ità nos id etiam improbandum censuerimus: si nostra ad illorum arbitrium, non ad decreta Majorum ac veritatem ipsam exegerimus; nisi nos per nos stare, nostris que inventis valere posse ostenderimus: actum, actum, inquam, est de Italici splendore nominis ac dignitate, deque Italorum veteri in literis principatu ac regno. Decus, existimationem, libertatem denique ipsam amitemus: discemus ab aliis, qui alios docere consuevimus; certisque quibusdam nationibus turpiter serviemus, qui cunctis gentibus imperare solebamus. Quumque nos illæ sibi tam dicto audientes, tamque additos, obæratos, mancipatòsque intellexerint, non illæ quidem nos plùs diligent, sed magis contemnent, nec docilitatem illam nostram, sed stoliditatem ducent: utque jucundiores sibi ludum de nostra fatuitate dent, sua ipsa illa, quæ paulò antè, ipsis auctori bûs, adceperamus, damnare rursus (quod non in una re jam fecerunt) incipient, nòsque ad vetera instituta nostra, quasi sua atque nova, revocabunt.

Nos

Nos verò adfiduà novandi curâ, tamquam aliqua tempestate jactati, neque ullum certum cursum ac præscriptum tenentes, modò vetera repudiantes, modò nova amplectentes, modò hæc ipsa fastidientes, atque illa rursus adamantes; aliorum nutum in omnibus intuentes, & ab eorum levitate pendentes, nostrique semper dissimiles: insulsi quidam, fatui, vecordes, atque omnium Gentium ineptissimi judicabimur. Consistamus igitur in Majorum nostrorum, sapientissimorum hominum, vestigiis atque institutis: Nostrorum plùs apud nos, quàm alienorum judicia valeant: à nostris moribus, quibus semper viximus, ac præter cæteras Gentes maximè floruimus, ne recedamus: peregrinorum levitatem atque adrogantiam adspernemur; neque iis, in studiorum præsertim ratione, si sumus Itali, parcamus, sed imperemus. Dixi.

- (a) At non ità abjectè de Itolorum ingeniis atque doctrina Gal-
 li præsertim homines sæculo decimo sexto ineunte sentie-
 bant. Budæus l. 1. de Assè. - - *At Itolorum, inquit, extant
 opera, quæ priscam litterarum elegantiam instaurâsse nobis ac retu-
 lisse jure creduntur Neque invito fecerim, ut Italia alum-
 nis, velut majorum Gentium scriptoribus, sedendi in orchestrâ hujus
 Theatri jus tribuam. sed quis jam omni gradu, atque in quintam
 classem dejectos aut submotos Gallos esse patiatur Verum esto
 (quod tamen pace dictum aliarum Provinciarum velim) Itali homi-
 num soli hætenus hoc nomine in cælo esse dicuntur, aliarum Gentium
 opinione; hoc est, Italos hodie omnium ore celebrari. Sed si Her-
 culem, & Liberum, & Castores in cælum ingentia merita subvexisse
 traduntur, cur non possint olim & alii scribendi industriâ parem, &
 similem Italis laudem mereri, atque adeò jus ipsum sperare Quiri-
 tium? - -*

